

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

Stemann: Nogle Bemærkninger vedrørende de økonomiske Forhold i de sønderjydske Landsdele efter Kronemøntens Indførelse i disse, I. — Olaf Andersen: Hjemstavnsrøgt. — August F Schmidt: Stensagn fra Sønderjylland, I. — Samleren.

Nr. 2. — 1. AUGUST 1924 — 1. Aarg.

Sønderjydsk Maanedsskrift

udgivet af „Historisk Samfund for Sønderjylland“ ved
C. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

Sønderjydsk Maanedsskrift

vil indeholde Afhandlinger og Artikler, der i let forstaaelig
Form kan kaste Lys over sønderjydsk Natur, Historie og
Folkeliv.

Sønderjydsk Maanedsskrift

vil fortælle stedlig Historie og fastholde Dagens Tildragelser
i Oversigtsartikler, vil fortælle om Sønderjyllands Tilblivelse
og Bebyggelse, om skiftende Kulturforhold og Kaar i Krig
og Fred. Det vil bringe gamle Sagn og Minder fra svundne
Tiders Tro.

Sønderjydsk Maanedsskrift

vil søge at knytte sine Læseres Interesse til sit Lands For-
tid. Det vil søge at blive det Sted, hvor Oplysning om
sønderjydske Egnes Historie lettest og bedst findes i den
mest tilgængelige Form.

Sønderjydsk Maanedsskrift

vil være et dansk Tidsskrift, præget af sønderjydsk Fortid
og Tankegang.

Sønderjydsk Maanedsskrift

udkommer fra 1. Juli 1924 en Gang om Maaneden og vil
hver Gang være 16 Sider stort.

Det koster 1 Kr. 65 Øre fjerdingaarligt, Postpenge med-
regnet, og kan bestilles hos Posten eller i Boghandelen.

Bestil det straks
og tal med Deres Nabo om det!

Flere Prøvenumre kan faas hos Seminarielærer Eskildsen
i Tønder.

Udgiverne.

Nogle Bemærkninger vedrørende de økonomiske Forhold i de sønderjyske Landsdele i Tiden efter Kronemøntens Indførelse i disse.

Af Amtsassessor P. Chr. Stemann.

I.

Ved Anordning af 14. Maj 1920 fra Den internationale Kommission i Flensborg bestemtes, at den danske Krone fra 20. Maj s. A. skulde kunne anvendes som lovligt Betalingsmiddel i første Afstemningszone. Mark kunde dog ogsaa stadig anvendes, men da til en af Kommissionen fastsat Kurs.

For at skaffe Kronemønt til Landsdelene ydede Staten et Laan paa ialt 21 Millioner Kroner til de sønderjyske Pengeinstitutter. Der blev desuden fra Staten givet Kommunerne, der alle kun havde Markkapital, Laan i Kroner, indtil Kommunerne ved Skatteudskrivning eller paa anden Maade havde kunnet forskaffe sig Penge midler til disse Laans Tilbagebetaling. For enkelte Kommuner Vedkommende er dette ikke sket endnu, saa man indrømmer, at

der fra Statens Side er vist stor Forstaaelse og Hensynsfuldhed med disse Laan.

Et direkte Tilskud i Penge ydede Staten ved Møntovergangen Arbejderne, der her fik en Uges Løn udbetalt i Kroner.

Staten stillede derhos mod Kommunegaranti Penge til Raadighed for de kommunale Hjælpekasser, saaledes at disse kunde hjælpe Pensionister og Rentierer, indtil deres Forhold var ordnet ved Valutareguleringen eller paa anden Maade. De tyske Embedsmænd, der vedblev at fungere, fik ogsaa fra Staten et Krone tilskud til deres Marklønninger. Alene dette Tilskud beløb sig til ialt 462,000 Kr.

Samtidig oprettede Staten en Laanekasse for de sønderjyske Landsdele. Kassens Opgave var at yde Drifts laan til Handlende,

Næringsdrivende og Landbrugere, der som Følge af Krigen, Markens Kursfald eller andre i Forbindelse med Ændringer i Statstilhørsforholdet staaende Omstændigheder ikke raadede over eller ad anden Vej kunde skaffe sig tilstrækkelig Driftskapital til Grundlæggelse eller Opretholdelse af deres økonomiske Virksomhed. Laanesummen kunde som Regel ikke overstige et Beløb af 10000 Kr. Laanene forrentedes med 4 p. Ct. aarlig og afdroges i Løbet af indtil 10 Aar. Dog kunde Laan ydes rente- og afdragsfrit i højst 3 Aar.

Kassens Formand var Statsgældsdirektør, Departementchef i Finansministeriet P. O. A. Andersen.

Kassen skulde, som angivet, bidrage til at genrejse Erhvervslevet efter Krigen, og den største Part af Laanene blev derfor ydet uden særlig Sikkerhed. Laanekassen har ialt givet 4964 Laan til et samlet Beløb af 12 232 050 Kr.

Et Beløb paa 350 Kr. for hver Indbygger i de sønderjydske Landsdele, beregnet efter Folketællingen den 1. December 1910, eller ialt 58 660 000 Kr. stilledes af Staten til Raadighed for den i Sommeren 1920 oprettede Udligningskasse. Kassen forvaltedes af „Sønderjydske Valutaraad“ med 14 sønderjydske Medlemmer, for hvilket Raad Generaldirektør Michael Koefoed udnævntes til Formand.

Kassens Formaal var efter bestemte Regler at yde Erstatning

for Indtægts- og Formuetab i Anledning af Overgangen fra Mark til Kroner. For at faa Erstatning maatte vedkommende dokumentere et ved Markkursens Fald eller ved Krigen og dens Virkninger forarsaget Nettoformuetab ved Sammenligning af Formuens Størrelse den 1. Januar 1914 og den 1. Januar 1920. Forsaavidt som Formuen den 1. Januar 1920 beløb sig til 25000 Kr., gaves ingen Erstatning For at komme i Betragtning, maatte vedkommende Personer derhos siden den 1. Januar 1914 have haft deres Hjemsted i de sønderjydske Landsdele og til samme Tidspunkt — bortset fra forældreløse Børn — have opnaaet Myndighedsalder. Personer, der stammede fra de sønderjydske Landsdele, kunde ogsaa komme i Betragtning, naar de opterede for Danmark og tilflyttede Landsdelene inden en bestemt Frist. Dersom en Person, der har faaet udbetalt Erstatning fra Kassen, opterer for fremmed Stat eller inden 5 Aar tager Bolig udenfor Danmark, er han pligtig til straks at tilbagebetale den modtagne Erstatning.

Erstatningen ydedes dels som Formueerstatning, dels som Indtægtstilskud.

Formueerstatningen ydedes saaledes: de første 5000 Mark omregnedes til pari i Kroner, de paafølgende 10000 Mark til Kurs 45, de næste 10000 Mark til Kurs 40, og Kursen falder derefter med 5 for hver 10000 Mark, dog saaledes, at en Formue ved Erstatning

ikke kan bringes op over 25000 Kr. og ikke op over Nettoformuens Størrelse den 1. Januar 1914. Markformuen pr. 1. Januar 1920 fik vedkommende Lov til at beholde, og den blev fradraget til Kurs 7,25 (Kursen den 10. Februar 1920). Familieforsørgere fik den fulde Erstatning, i modsat Tilfælde ydedes kun $\frac{2}{3}$.

Personer, der ganske overvejende var henvist til at leve af Rente el.l., kunde erholde Indtægts-tilskud. De første 2000 Mark omregnedes pari i Kroner, de næste 2000 Mark til Kurs 45, de næste 2000 Mark til Kurs 40 og saa fremdeles med 4% aarlig Rente som Grundlag. En Familieforsørgers Indtægt maatte herved ikke komme op over 4000 Kr. aarlig; for en Ikke-Familieforsørger var Grænsen 2700 Kr. aarlig.

Der blev ialt bevilget 20832 Andragender fra Personer i de sønderjyske Landsdele. Gennemgangen af disse talrige Andragender, der i første Instans foretoges af lokale Underudvalg for hvert Amt, kostede stort Arbejde og mange Undersøgelser. Fra Personer, der boede udenfor de sønderjyske Landsdele, indkom 1280 Andragender.

Som anført beholdt enhver, der fik Erstatningen, sine Mark. Herved foranledigedes maaske indirekte, at Befolkningen vedblev at holde paa sine Mark og ikke vekslede dem om i Kroner. Var dette sket blot paa det Tidspunkt, vilde de sønderjyske Landsdele

have staaet langt bedre i økonomisk Henseende

Inden Omtalen af Valutareguleringen sluttes, skal anføres, at ogsaa Legater har faaet Valutaerstatning.

Som foran nævnt fandt der ved Kronemøntens Indførelse en midlertidig Ordning af Pensionisters Forhold Sted. En endelig Ordning blev truffet ved Loven af 7. August 1922. Hovedreglen her er, at Størrelsen af de Pensioner, som udredes i Henhold til Loven, bestemmes efter de i Tyskland den 1. August 1914 i Kraft værende Bestemmelser vedrørende Beregning af Lønninger og Pensionsbeløb. De paa dette Grundlag beregnede Markbeløb omregnes til danske Kroner efter Forholdet 9 til 8. Det udkomne Kronebeløb forhøjes for Beløb indtil 1500 Kr. med 20%, for Beløb over 1500 Kr. indtil 2500 Kr. med 15% (dog ikke med under 300 Kr.) og for Beløb over 2500 Kr. med 10% (dog ikke under 375 Kr.) Hertil kommer Dyrtids- og Konjunkturtillæg efter samme Regler, hvorefter disse til enhver Tid i Danmark efter Tjenestemandsløven udbetales danske pensionsberettigede med tilsvarende Pensionsbeløb. —

Med Hensyn til Ulykkesrenter omregnedes disse efter visse bestemte Regler fra Mark til Kroner. Udgifterne herved lignes — ligesom efter det tyske System — paa Arbejdsgiverne i de sønderjyske Landsdele, dog saaledes, at der herved sker en Afvikling af

det tyske System og Arbejdsgivernes Forpligtelser. Men ogsaa hertil yder Staten betydeligt Tilskud, som formentlig i Tiden indtil Udgangen af Aaret 1923 kan anslaaes til ca. 900 000 Kr.

Ogsaa Invaliderenterne omregnes efter visse bestemte Regler fra Mark til Kroner. Samtlige Udgifter hertil afholdes af Staten. Disse vil formentlig for Tiden indtil Udgangen af Aaret 1923 beløbe sig til ca. 2½ Millioner Kr.

Administrationen af Sager saavel angaaende Ulykkes- som Invaliderenter er henlagt til et Udvalg indenfor hvert Amt. Dette foretager ogsaa Paaligningen af Bidragene til Ulykkesrenterne paa Arbejdsgiverne, saaledes at deres Forpligtelser bliver afløst gennem Ligninger i 10 Aar. I disse 10 Aar betaler Arbejdsgiverne saavel til den nuløbende danske Ulykkesforsikring som til Afviklingen af den tyske Forsikring. Dette har vakt megen Bitterhed og Uro, og Staten traadte derfor ogsaa her til og overtog en større Del af Udgifterne til Afløsningen af Forpligtelserne efter den tyske Ulykkesforsikring. Og man maa her erindre, at dette var en Renteforsikring, der ikke havde noget Forsikringsfond, men hvor de Beløb, der krævedes til Dækning af Renterne, i Aarets Løb lignedes hvert Aar paa Arbejdsgiverne. Herved fremkom Vanskeligheden nu, da man som Arbejdsgiver baade sad med uafsluttede Forpligtelser for den forløbne Tid til den gamle tyske Ulykkesforsikring

og nu havde Pligt til efter danske Regler for Fremtiden at holde forsikret i et Forsikringsselskab.

Militærrenterne for Militærinvalidider og saadannes Efterladte er overtaget af den danske Stat fra den tyske. I Finansaaret fra 1. April 1922 til 31. Marts 1923 er der paa denne Konto udbetalt af Staten ialt 5037 661 Kr. samt desuden i Laan til Krigsinvalidider 771 600 Kr. og i Affindelsessummer til Krigsenker ved Indgaaelse af nyt Giftermaal et Beløb paa 60 000 Kr.

Dernæst har Sønderjydske Fond med Statstilskud indrettet en Krigsinvalideskole i Sønderborg, hvor der er uddannet ca. 200 Krigsinvalidider, navnlig Haandbeskæftigede i de forskellige Haandværk, da de paa Grund af deres Skade ikke mere kunde udøve deres tidligere Erhverv. Paa denne Skole laves og repareres uden kunstige Lemmer og Bandager.

Med Hensyn til Forpagtningsafgifter, Aftægtsydelse og Grundbyrdeydelse m. m. i de sønderjydske Landsdele bestemte Loven af 22. December 1920, at de, naar de er fastsat i Mark inden den 15. Juni 1920, kan omregnes til Kronemønt, forsaavidt angaar Ydelse, der forfaldt til Betaling efter Udgangen af Aaret 1920. Omregningen skete efter følgende Regler:

Ydelse, der er stiftet før den 1. Januar 1918 omregnes til pari Kurs; Ydelse stiftede i Tiden mellem:

1. 1. 1918 og 30. 9. s. A. til Kurs 70.
1. 10. 1918 og 31. 3 1919 til Kurs 50.
1. 4. 1919 og 30. 9. s. A. til Kurs 35.
1. 10. 1919 og 15. 6. 1920 til Kurs 25.

Afgift vedrørende Forpagtning eller Leje af fast Ejendom, som var fastsat i Mark inden den 15. Juni 1920, blev dels omregnet til pari Kurs, dels til det samme Beløb i Kroner, som det tidligere udgjorde i Mark

Kunde der ikke opnaas Enighed mellem Parterne angaaende Omregningen, skete Afgørelsen ved et særligt dertil nedsat Nævn.

— Foran er omhandlet Omregningerne fra Mark til Kroner paa de forskellige Omraader og de Tilskud, som Staten ydede hertil

Men ogsaa paa anden Maade krævedes store Midler fra Staten.

Til de nye Tjenestemænd, der kom til de sønderjydske Landsdele, maatte dels købes, dels bygges Boliger, idet det ikke var muligt paa anden Maade at skaffe disse Tjenestemænd Tag over Hovedet. Dernæst maatte Staten istandsætte alle offentlige Bygninger og Tjenesteboliger, idet disse Bygninger trængte meget stærkt til gennemgribende Reparation, idet Vedligeholdelse af nogen Betydning i ethvert Tilfælde ikke var sket siden Krigens Begyndelse. Staten ydede derved en overordentlig betydningsfuld Bistand til Haandværket i de sønderjydske Landsdele, saa at det kunde komme i Gang igen efter Krigsaarene. Store Beløb gik her med, men Priserne var — lige ved

Kronemøntens Indførelse — ej heller smaa.

Og for enkelte Statsvirksomheder forestod betydelige Arbejder ved Overgangen. Det var ikke alene Istandsættelser efter Krigsaarene, men ogsaa Overgangen fra tysk til dansk System og Omlægningen af Hovedforbindelse mod Syd til Hovedforbindelse mod Nord.

Saaledes maatte Postvæsenet skabe nye Forbindelser og Ruter. Som Eksempel skal jeg blot henpege paa den nye Forbindelse med Rømø over Skærbæk, Ballum Sluse til Kongsmark. Her maatte anlægges Vej og Bolværk. Postvæsenet har saaledes ofret betydelige Summer til Forbedring af de postale Forhold hernede.

En Ændring skete iøvrigt, idet i Tyskland Post- og Telegrafvæsen er fælles i Modsætning til i Danmark. Her fandt en Adskillelse Sted mellem disse to Virksomheder, og da Telegrafvæsenets Virksomhed hernede er videre end i det gamle Kongerige, skal der i det følgende gives en særlig Redegørelse herfor.

I det danske Landomraade udenfor Sønderjylland er i Modsætning til vore Nabolande Driften af hele det lokale Telefonvæsen hovedsagelig overdraget til private Telefonselskaber ved Koncessioner, som gælder for et bestemt Aaremaal og indenfor et bestemt Landomraade.

Telefontrafiken mellem de paagældende Omraader og tildels ogsaa indenfor Omraaderne paa

de længere Strækninger besørages af Statstelefonen, der ligesom al Telegrafdrift er underlagt Stats-telegrafvæsenet.

I de sønderjydske Landsdele var som anført Telegraf- og Telefonvæsen Statsvirksomhed, og dette vedblev efter Genforeningen ogsaa for det lokale Telefonnets Vedkommende,

Der fandtes ved den danske Overtagelse af disse Virksomheder 4 Bystationer og 52 Landstationer med ialt 3531 Telefonabonnenter og 99 offentlige Samtalestationer.

Det maa vist indrømmes, at det overtagne Telegraf- og Telefonvæsen ikke stod paa Højde med, hvad man havde i det gamle Kongerige. Det anføres f. Eks. som Kuriosum, at enkelte Vekslerborde paa Landcentralerne var saaledes indrettede, at de kun kunde betjenes staaende, og at der for at tilvejebringe Forbindelse mellem 2 Abonnenter maatte udføres 3 Gange saa mange Manipulationer som nødvendigt ved Borde af nyere Konstruktion. Enkelte af disse gamle tyske Vekslerborde opbevares da ogsaa paa Telegrafmusæet.

Det overtagne Ledningsnet var i Hovedsagen baseret paa Trafik mod Syd, medens der mod Nord kun fandtes 1 Telefonledning Haderslev—Fredericia og 1 Telegrafledning Aabenraa—Haderslev—Fredericia.

Det var derfor i nogen Tid efter Genforeningen nødvendigt at afvikle en stor Del af Trafiken

til det øvrige Danmark over Flensborg, der havde direkte Telefonforbindelse med Fredericia og Telegrafforbindelse med København

For at raade Bod paa disse uheldige Forhold blev en af Telegrafvæsenets Opgaver at bygge en Del nye Ledninger mellem Landcentralerne paa begge Sider af den gamle Grænse og snarest muligt at skaffe de sønderjydske Byer bedre Forbindelse indbyrdes samt Forbindelse med de større Centraler i det øvrige Land.

Der er i den Anledning blevet bygget et stort Antal nye Ledninger mellem de sønderjydske Købstæder og mellem disse og Købstæderne i det øvrige Kongerige, ligesom der til indbyrdes Forbindelse mellem Landcentralerne er bygget mange nye Op-landsledninger.

En Del Telefonabonnenter i Nærheden af den nuværende Grænse, som havde Tilslutning til Centralen i Flensborg, fik ved Genforeningen deres Forbindelse med denne Central afbrudt. For straks at skaffe disse Abonnenter Forbindelse paany, blev der oprettet en ny Central i Grænsebyen Padborg. Endvidere er der oprettet ca. 30 andre nye Centraler. Antallet af Telefonabonnenter var den 1. Januar 1924 steget til ca. 8000, langt mere end fordoblet, og udgjorde pr. 1000 Indbyggere ca. 48, medens der i det øvrige Jylland er ca. 56 Telefonabonnenter pr. 1000 Indbyggere.

Danmark har siden Genforeningen ofret ca. 14 Millioner paa Telegraf- og Telefonvæsen i Sønderjylland, hvoraf ca. 3 Millioner udgør Betaling for det fra Tyskland overtagne Materiel.

For Statsbanernes Vedkommende var Forholdet noget lignende. Skinner, Signaler, Sveller og Hegn matte fornyes, elektrisk Belysning o. l. indlægges, og rullende Material anskaffes til den betydelige nye Strækning, der var overtaget.

Private Baner som i det gamle Kongerige, hvor disse ejes af Aktieselskaber, med Staten og de interesserede Kommuner som Aktionærer, fandtes ikke i de sønderjydske Landsdele. Derimod fandtes smalsporede Amtsbaner, og disse havde ikke overalt nogen — med et mildt Ord betegnet — god Linieføring. De ejes af vedkommende Amtskommuner og bringer dem et betydeligt Underskud Kort efter Genforeningen blev der derfor nedsat en stor Jernbanekommission vedrørende Ordningen af de sønderjyske Jernbaneforhold. Dette havde jo ogsaa hidtil peget mod Syd. Nu maatte Forbindelsen lægges om mod Nord og Jernbanenettet i det hele lægges om efter de økonomiske Forhold, som de nu laa. Til Formand for Kommissionen udnævntes Generaldirektør for Statsbanerne Andersen-Alstrup

Elter at Kommissionen havde afgivet Betænkning, blev der i den ordinære Rigsdagssamling Vinteren 1923/24 vedtaget en Lov

angaaende Ordningen af Jernbaneforholdene i de sønderjyske Landsdele. Loven medfører Anlæg til en samlet Udgift for Staten af 12—13 Millioner Kr., for Kommunerne til ca. 6 Millioner Kr. Man maa dog formentlig være forberedt paa, at disse Arbejder udskydes indtil videre paa Grund af Valutaforholdene. —

Her kan samtidig nævnes de nye Forbindelseslinier, der blev etableret ved private Selskaber med det gamle Kongerige: Assens—Aarøsund, og Mommark—Faaborg Færgerne.

Med Hensyn til de sønderjyske Hovedlandeveje maa det erkendes, at de ved Genforeningen henlaa i en meget daarlig Forfatning efter Krigsaarenes Slid uden nogen Vedligeholdelse. Hovedlandevejene henhørte før Genforeningen under Provinsen, medens de derefter overgik til Amtskommunerne. Til Istandsættelsen af de daværende 406,4 km. Hovedlandevej er der anslaaet en Udgift paa ialt 8571000 Kr., hvoraf Staten yder et Bidrag paa 5011000 Kr.

Da Hovedlandevejsnettet var for lille og baseret ogsaa paa Forbindelse mod Syd og helt andre økonomiske Forhold end nu, var det af største Betydning for samtlige Erhverv, at Hovedlandevejenes Antal forøgedes. Der blev herfor udarbejdet en samlet Vejplan for de 4 Amter i de sønderjyske Landsdele. Herefter skal Amtskommunerne ialt udbygge 428,1 km Vej til Landevej,

hvorved er anslaaet en Udgift paa ialt 24022500 Kr., hvoraf Staten yder 8000000 Kr. Statens Bidrag til Istandsættelsen og Udbygningen ydes med et nærmere fastsat Beløb indenfor hvert Finansaar, saaledes at alle Arbejderne skal være tilendebragt inden Udgangen af Finansaaret 1931/32

Denne Vejudbygning kræver store Beløb, og denne Udgift tynger ikke mindst paa Skatteyderne i de sønderjydske Amter. Men Vejudbygningen er det første og ganske nødvendige Led til at fremme Erhverv og bringe Landsdelene den Befolkningsfremgang og Værdiforøgelse, som de i Forhold til det gamle Kongerige har savnet siden 1864. At Ejendomme stiger i Værdi og kan dyrkes mere intensivt, jo lettere og bedre Forbindelsen til Omverdenen er, vil vist enhver indrømme, og heri ligger Vejudbygningens store Betydning. Og det er ikke faa Vejstrækninger, der udbygges. For Tønder Amts Vedkommende bliver Længden af Hovedlandeveje ca. 3 Gange saa stor som før. Der bygges ialt ca 200 km. ny Landevej. Og naar man skrider hertil og ovenikøbet søger denne Vejudbygning gennemført saa hurtigt som muligt, da er

Grunden hertil netop den store økonomiske Betydning, som Vejene særlig i Tønder Amt har for Erhvervslivet og den Befolkningsstilvækst, som maa komme derved.

Og man maa ogsaa lægge Mærke til, hvor intensivt Vejene nu benyttes hernede. Overalt er der Lastautomobiler og Ruteautomobiler, og dette har en overordentlig stor Betydning for de jernbanefattige Egne.

Et brændende Spørgsmaal endnu er Bivejenes Istandsættelse. De er mange Steder i en meget elendig Forfatning, og man kan dog vist ikke unnlade nogle Steder at give Kommunalbestyrelserne en Del af Skylden herfor. Bivejene har ikke faaet megen Vedligeholdelse, ja mange Steder er de vist overhovedet ikke vedligeholdt, skønt det er billigere at holde Vejene vedlige end at lade dem forfalde. En Vejmand i en Sognekommune kan tjene sin Lønning ind til Kommunen igen. Men Løsningen af Bivejsspørgsmaalet maa udskydes til senere, til Udbygningen af Hovedlandevejene er overstaaet, og man bedre kan overse de økonomiske Forhold. —

(Sluttes.)

Hjemstavnsrøgt.

Af Højskoleforstander Olaf Andersen.

Grænsen mellem Naturminder og Kulturminder er naturligvis vigende. Der findes i ethvert Landskab Genstande, som baade er Natur- og Kulturminder, En Runesten fortæller paa én Gang om sin urgamle Oprindelse fra Fjældene i Norden og om Livet i henfarne Tider. Noget lignende gælder alle Stenmindesmærker fra Oldtiden, lige fra Dyssens Kantsten og Gravkamrets Overliggere til Flinteflækken paa den pløjede Mark. Naturvidenskab og Oldforskning rækker hinanden Haanden over disse Sten. Klippeblokkenes Størrelse eller sælsomme Form, Istiden, de bringer Bud fra, og Historien, som taler igennem dem — det ene med det andet fylder vort Sind med Undren og Ærbødighed.

Hvordan er der saa handlet mod disse Mindesmærker? Hensynsløst og haardhændet. Vore Runestenes Historie er et Sørge-spil. Adskillige har man fundet i Stenkister paa Vejene, og hvem véd, hvor mange der endnu skjuler sig paa slige Steder? Andre har man brugt til Stentrapper. Før et Par Aar siden fandt man en af de allerstørste danske Runestene udenfor Vaabendøren ved Gørlev Kirke i Vestsjælland. Ingen aner, hvor mange der er bleven sønderhugget og brugt som almindelige Gravsten.

Noget af det kønneste i vore gamle, danske Landsbyer er Stengærdet omkring Kirkegaarden. Der er et Præg af Jævnhed og Hygge, ogsaa af Ærværdighed og Ælde, over de gamle, mosgroede, møjsommeligt opførte Stendiger. Men i Smagens værste Forfaldstid ramtes de ofte af en sørgelig Medfart. De var ikke „fine“ nok. Saa rev man dem ned og satte en kedelig og flov Cementmur i Stedet, eller, naar det kom højt, en muret Væg af kløvet Kamp. Ak, det gamle Dige, hvor hver Sten stod med sin særegne Naturform og med groende Mos og dunkelgrønne Bregner i Sprækkerne, var mod den nye Mur som en sirlig og fremmedartet Pyntekaabe mod en bly og tækkelig Hjemmedragt.

Paa sin Vandring træffer man et Steds i et Skovhjørne en Hoben sammenkørte mægtige Sten. De skal aabenbart gøres i Penge. Saa opdager man, at de har Mærker af Jern; det er gamle Ledsten, der har staaet som slanke Søjler ved Indkørslen til Gaardens Markveje. De fortjente en bedre Skæbne end at knuses som Vejfyld under Bilernes Hjul.

Et andet Sted er det et Markdige af Sten eller Jord, det er gaaet ud over. Et af dem, som Fædrene har rejst med Flid og Slid. Den nuværende Ejer har

maaske været paa Landbrugs-skole og har indsuget Iver for at udnytte sin Jord til det yderste Naar han nu vælter Stengærdet, kan han indvinde en Strimmel paa nogle Alens Bredde. I Sandhed en værdig Opgave for en driftig og fremadstræbende Landmand! Hvad om han i Stedet viste sin Dygtighed ved at faa Marken indenfor Diget til at bære nogle flere Fold — om han f. Eks. kvalte Ukrudtet, som nu breder sig og blomstrer derinde? Eller er det virkelig nødvendigt, at det gamle Kulturminde opluges af en hæsblesende Nutids gridske og tankeløse Krav?

Den, der elsker sin Hjemstavn, tænker sig godt om, før han øder den Slags Ting. Han vil ikke ensidigt kræve, at hver eneste lille Plet skal give Udbytte. Han vil sande Jeppe Aakjærs Ord: Det Land er fattigt, som er *idel* Have. Ære være Rydningsmanden, der slidsomt lægger Jord under Ploven og holder den fri for Tidsler og Agerkaal. Men Skam faa den, der bjærgtagen af Liden-skaben for Vinding eller greben af en øjeblikkelig Modestrøm glemmer Ærbødigheden for de synlige Minder om Fædrenes Liv og Virke!

Hjemstavnsrøgt er dog noget mere end Fredning af Fortidens Minder. Den peger lige saa stærkt imod Dagen og Fremtiden. Den vil ikke alene bevare det værdifulde gamle. Den vil ogsaa virke til, at det nye, der skabes, faar en skøn og hjemlig Skikkelse:

vore Kirker, vore Skoler, mest af alt vore nye, danske Hjem.

Vore gamle Landsbykirker er en Fryd og Fest for Øjet, en Lise for Sindet. De hvidkalkede Taarne med Trappegavlene smelter saa blideligt sammen med vore bløde, løvrige Ølandskaber. Og i Midtjyllands strengere eller Vestjyllands vindaabne Egne kommer de tungtvirkende Kirker af hugget Kamp til deres Ret. Lykkeligvis er man nu ved Nybygge i Færd med at komme ind paa det rette Spor. Hist og her kan man træffe en Kirke, der virker fremmedartet, glædeløs og kold. Men i de fleste Tilfælde lægger man det gamle til Grund og søger i Enkelthederne at imødekomme Nutidens Krav. Nyere Mejeribygninger synes at have fundet deres egen Stil, som paa en tiltalende Maade forener det kønne med det praktiske. Ogsaa en Række Skoler er der Grund til at glæde sig over. Ikke dem, der ligner Paladser med det altfor blændende Lys gennem uhyre Vinduesgab, men dem, der virker jævnt og hjemligt, fortæller, hvad de er og hvad de nedstammer fra. Ak, hvornaar kommer Turen til Askepote? Vore Samlingshuse, der ogsaa paa deres Vis skulde være Folkeoplysningens Værksteder — naar mon de oplever en tilsvarende Genfødselse?

Og vore nye Hjem Kun altfor ofte skæmmer de Egnen og Omgivelserne. Et uroligt, pralende Ydre er traadt i Stedet for gammeltdags Ægthed og Ro. I sin

Tid faldt det ganske af sig selv, at en Bygning skulde fremtræde med hjemlige og nedarvede Træk. Senere blev det modsatte Reglen. Følelsen af Sammenhæng gik tabt, Tilfældigheder blev raadende, taabelige Modestrømninger fik det til at flimre for Øjnene af brave Mennesker, som da Cementrase-riet for nogle Aar siden var paa sit højeste. Mangel paa Ligevægt i Sindet gav sig Udslag i smagsforladte og intetsigende Huse. Ære være „bedre Byggeskik“! Foreningens Virke har glædeligvis præget en ikke ringe Del af dansk Nybygge i de senere Aar. Men til de Folkelag, som særlig skulde knytte den tabte Traad paany, er Bevægelsen endnu kun naaet i svage Dønninger.

Skal den blive stærk og sejrende, skal Danskhed og Jævnhed, enkel og ædel Skønhed, atter komme til at præge vore Boliger, maa *Hjemstavnsfølelsen* uddybes og underbygges af *Hjemstavnskundskab*. Med Glæden over Hjemstavnen følger ikke alene Sansen for at frede om Minderne fra svundne Tidehverv, men ogsaa

Forstaaelsen af, at vore Boliger i Stil og Indretning skal være en Kilde til daglig Glæde, til Oplivelse og Munterhed i Stedet for til Lede og Tomhed.

Det danske Landskab er blødt og fint, modtageligt som Folkets Sind. Det taaler saa daarligt Indgreb af haarde og hensynsløse Hænder. At slaa disse Hænder til Side overalt, hvor de vil gribe fat, er en af Hjemstavnsværnets Opgaver. Men en anden og større er det at fremelske det Sindelag, der giver sig Udslag i Viljen til at frede om vort bedste Arvegods, Danmarks Natur og Danmarks Minder.

Gennem vort Naboland Sverrig gaar i denne Tid en mægtig Bølge af vaagnende Hjemstavns-sans. Tusinder af Mennesker søger at tilegne sig Viden om det særegne ved deres Hjemegn. Livsglæde, aandelig Rigdom og Sundhed blomstrer i Bevægelsens Spor. Tiden er inde til, at ogsaa danske Hjem og dansk Ungdom maa blive grebet og løftet af en lignende Bølge.

Stensagn fra Sønderjylland.

Af August F. Schmidt.

I

Til de Naturting, hvortil primitive Mennesker knytter Forestillinger af overnaturlig eller naturforklarende Art, hører *Stenene*.

De findes spredt overalt paa Jorden, i alle Størrelser og med mange Farver. Nogle er haarde og spruder Ild, naar de slaas

sammen eller itu; andre er bløde og smuldrer, naar de slaaes af en anden Sten; atter andre er „sejge“ og taaler mange Slag, de kan bruges som Bankeredskab. Stedet paa Stenen, som rammes ved Slag, bliver blot efterhaanden en Hulning.

Stenene har fra det Tidspunkt, hvor den anende Begyndelse af *Sjæl* hos Mennesket kan paavises og til den Dag i Dag, været af fundamental Betydning for Kulturen. Det er da intet Under, at der til Stenene knytter sig Trosforestillinger og Sagn.

Almuen troede, (og i mange Tilfælde endnu *tror*) at Stenene *gror*. De større Sten kommer op i Lyset før de smaa, naar Markerne pløjes. De større Sten tvinger sig op ved at vokse. De gror af Jorden som alt andet.

Stene med en særegen Form knyttedes der Trosforestillinger til. Saadan ved *Tordenstenen*, der ansaas for at være et guddommeligt Væsen. Man troede, den faldt ned fra Himmelen under Tordenvejr. Den var i Lynet og kunde beskytte mod Lynnedslag, hvorfor man anbragte den ved Arnen, over Indgangsdøren el. In. Sts. Tordenstenen er en forstenet Søborre, der findes i Kridtformationer, (findes hyppigt i Grusgrave) eller Stenredskaber fra Oldtiden.

Denne Tro er opstaaet af et Naturfænomen: „når lynet dræbte et menneske, kløvede et træ eller borede et hul i Jorden, måtte det skyldes et slag af lignende art, som mennesket frembragte med

sit værktøj; kun ført med langt større magt. Selve stenen, der fór ned fra himmelen, indesluttede i sig den overmenneskelige kraft, som lynets virkning bar vidne om: tordenguden var et guddommeligt væsen, farligt og skrækkeligt, genstand både for tilbedelse og for frygt. Meget tidligt, utvivlsomt allerede i stenalderen, knyttede denne tro sig til tildannede stenredskaber af forskellig art, mest øxer, men også pilespidser og kastekugler, som kunde findes på jorden, uden at nogen vidste, hvorfrå de stammede, stundom vel også steder, hvor uvejr havde raset.“ Dette Citat er taget fra *Chr. Blinkenbergs* fortræffelige Bog: *Tordenvåbenet*, 100, hvori er redegjort for Troen paa Tordenstene saavidt den kan spores Jorden over.

Meddelelser haves om Stene man *hilste paa*, f. Eks fra Bornholm, hvor der i Øster Marie Sogn findes en Sten, der hedder *Helligkvinde*. En Kone med 10 Børn skal ligge begravet der. Folk, som gaar forbi, hilser „God Avtan Helligkvinja“. Stenen svarer igen — meddeles der! Fra Norge kendes lignende „Hilsestene“, og Skikken findes sikkert overalt paa Jorden.

Stenene var nyttigt til mange Ting vedrørende Menneskenes religiøse Liv. Ved Gravlægning brugtes Stene; til lhukommelse af den døde rejste man Stenen paa Højen, eller ogsaa rejste man Stenen paa Højen, eller ogsaa rejste man en hel Stensætning (Bautastene). Til Alterbygning

brugtes Stene. De primitive Altre, som rejstes i fri Luft, bestod af opstablede Sten, og hyppigt stod man paa „brede Sten“, naar en hellig Handling foretoges. Konger hylledes paa Stene, Bysens Mænd sad i Kreds paa Stævnens Sten og saa videre.

Tit gik en Gamling hen til en stor Sten og forrettede sin Gudstjeneste, som f. Eks. *Gamle Iver* paa *Hirshals Fiskerleje*, der hver Morgen gik ned bag en stor rødlig Granitblok, knælte og bad sin Bøn. Stenen hedder endnu *Ivers Kirke* efter Manden, der levede i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede

„Gudstjeneste“ ved Stenen kendes ogsaa fra fremmede Lande. Fra *Borgund* i Norge meddeles, at i gamle Dage plejede en Mand, naar han for Uvejr ikke kunde komme i Kirke, at forrette sin Andagt ved *Veddestenen*. Ved *Onavais Kapel*, Vörå, Østerbotten, sv. Finland, fandtes *Radbandstenen*, hvor Folk i Fortiden skal have holdt Gudstjeneste før end der var blevet bygget nogen Kirke paa Stedet.

Man kender ogsaa Eksempler paa *Offer* til Stene, f. Eks. fra *Nordby* paa Samsø, hvor man bildte Børnene ind, at alle nyfødte Børn kom fra *Dyvelstenen*, hvorfor denne Sten skulde have en tyk Skive Sigtebrød. Endnu skal der leve Folk, der som Børn har lagt Brødkiver paa Stenen og derefter ventet en Søsters eller Broders Føsel. I Ofret findes udtrykt den simple almene Tanke:

noget for noget. Offerskikke er altid ældgamle.

* * *

Den til Grund liggende Tanke for Hovedparten af de Sagn, der knytter sig til Naturgenstande, er det *naturforklarende* Moment. Almue vil forklare, hvorledes dette eller hint usædvanlige er opstaaet. Derfor er Størsteparten af de naturforklarende *Sagn* lette at gennemskue. Derimod er det vanskeligere at give en Forklaring paa *Trosforestillinger* som knytter sig til Naturgenstande. I det foranstaaende er nævnt nogle faa Eksempler paa Trosforestillinger knyttede til Sten. I det følgende skal omtales en Type af Sagn, som knytter sig til en Mængde af de store Sten, der findes spredte rundt paa de danske Sletter.

Sagntypen, som er kendt over hele Danmark, er *Kæmpekastene*. Til omkring 300 Sten knytter sig Sagnet om Stenen, der er kastet af en Kæmpe (Trolde, Jætte, Kæmpe-, Jættekvinde) efter en Kirke (Kirkeklokke, en anden Kæmpe el. In.)

Disse Sten, hvortil nævnte Sagnform knytter sig, spiller ingen stor *geologisk* Rolle. De er drevet til Danmark fra Sverrig og Norge med Isen. De findes hyppigt paa Højdedrag, Aaser, Bakker, Skrænter og ved Kysterne. Da de kun i faa Tilfælde ligger i Vejen for Markernes Dyrkning eller anden moderne Teknik, har man ladet dem ligge, og nogle af disse Stene er ogsaa blevne fredede, da der knytter sig et eller

andet religiøst eller historisk sagnagtigt Træk til dem.

I ældre Tider, da Jorden ikke dyrkedes saa intensivt som nu, fandtes mange flere Sten end i vore Dage paa Markerne. Efterhaanden som Bevolkningsstallet voksede, blev det nødvendigt at bygge nye Landsbyer og opdyrke saa megen Jord som muligt. „*Torperne*“, som i Tiden omkring 800–1200 e. Kr. anlagde de danske *-torp-Byer* (de Byer der ender paa *-rup, -drup, -strup, -trup*), har haft et umaadeligt Arbejde med at fjærne Stenene fra de nye underlagte Agre. Efterhaanden som Dyrkningen skred fremad, blev Markerne mere og mere stenfrie. Størsteparten af Kampstenene er vel brugte til Bygningsværker (Kirker, Borge, Gaarde o. l.); en Del er stablede op i Kirkediger og Markdiger. Vejene har i den nyeste Tid krævet et enormt Stenmateriale. Kun de allerstørste Sten har man ikke førhen ævnet at faa fjærnede fra deres Plads paa Marken, og en Del af dem laa paa Steder, der — som nævnt — ikke dyrkedes.

Som Tiden gik glemtes, hvorfor den eller hin store Sten blev liggende. Dens uhyre Størrelse, dens Fordybninger, der mindede om kæmpemæssige Fingeraftryk, (Kæmpehaand, Fod o. s. v.) — hvorom senere — satte Fantasien

i Bevægelse; Stenen maa have en særlig Historie, eller den ligger der for noget. Den laa f. Eks. i en vis Afstand fra Kirken; alle Tegn tyder paa, at den er kastet af en Trolld eller et lignende overmenneskeligt Væsen efter Kirken. Derfor har vi de mange Sagn om Stene, kastede af en Trolld, Kæmpe, -kvinde, Jætte efter Kirker, Kirketaarne, Kirkeklokker

Sagnene, knyttede til de store Sten (Kæmpekast), maa høre en nyere Tid til, en Tid, hvor Stenene ikke fandtes i Mængde paa Markerne, da Sagnene ellers ikke vilde have Mulighed for at opstaa; thi hvor der findes Sten spredte overalt — baade mange og store — opstaar ikke Stensagn af Kæmpekasttypen. Trosforestillinger kan selvfølgelig nok knyttes til særegne Stene blandt de mange øvrige, men ikke Sagn med bestemt episk og handlende Indhold. En Sammenligning: I en Skov opstaar yderst sjældent Sagn om enkelte Træer, hvorimod der til enlige Træer paa Marker og slige Steder knyttes Sagn om Ild sat hen o. l. Paa Marken eller ved Gaarden er et stort (gammelt) Træ nemlig ikke det almindelige, men særpræget Fænomen, hvorimod i Skoven Træer af alle Størrelser er det almindelige.

(Fortsættes).

SAMLEREN.

Oldfund og Stednavne. Til Aakjærs Artikel under denne Overskrift i første Hæfte af dette Maanedsskrift meddeler Hr. Jørgen Nielsen i Guderup bl. a.

1. Hjortspingkoppel hører til Svenstrup, og ikke til Egen Sogn.
2. Galgebakken ved Egen Kirke hedder Gallehøj. Den sidste Henrettelse her fandt Sted i 1791. Det var Hans Peter Skræder af Guderup, der straffedes, fordi han havde kvalt en Pige i Sjellerup, da hun ved Midnatstide gik hjem fra et Kartegilde. Hans Peter Skræder havde i 1775 bygget sig et Hus i Guderup i Hjørnet af Jørgen Madsens Mark ved Landevejen. Han var gift i Sjellerup 3. September 1774; sit Hus afbrændte han 16. Februar 1776. Han skildres som en meget raa Karl.
3. I gamle Dage kunde der gøres Bod ved at skænke Lys til Kirken. Da de gale Smede i Stolbro var bleven henrettede baade Fader og Søn i 1763, skænkede saaledes deres nære Slægtning Hjulmand Christensen i Egen 4 Alterlys til Egen Kirke. Da det senere blev sjældnere, at der skænkedes Lys, fik Degnen paalagt at holde Alterlysene ved lige. Degn Jakob Hansen, der var i Egen fra 1767 til 1782, fik i 1770 en Mark, der laa bag Skolehuset, tillagt Degneembedet som Godtgørelse derfor. Derfra har Marken Navnet „Lysager“. Den Tilhører nu Jørgen Hvid i Guderup.
4. Da der i 1880 gravedes en dyb Grøft til Rørlægning i „Aalum“, fandtes der flere Urner godt en Alen nede i Jorden. I en af dem fandtes Aske og et Stykke Ben paa et Par Tommers Længde.

Kirkeklokkerne i Bylderup havde oprindelig en saa stærk Klang, at det kunde høres i Bov ved Flensborg, naar der ringedes i Bylderup. Dette vakte Flensborgernes Misundelse; de mente, den var alt for god til en saa lille Landsby; den kunde gøre langt bedre Nytte som Stormklokke i Flensborg. De Bylderup Sognefolk vilde dog kun nødigt miste deres gode Kirkeklokke, de lagde Raad op, om hvad der var at gøre. Et snildt Hoved fandt saa paa at drile et Hul i den, som saa støbtes fuldt med smeltet Bly. Derved mistede den saa meget af sin smukke og gode Klang, saa de Bylderuper kunde have den i Fred for Flensborgernes Efterstræbelser.

(Ved Niels H. Ernst).

Hvad Svalerne siger i Brandrup: Jomfru Lirken, hun sejer, æ har tejn hind traad, hind silk aa hind savs; men æ har alle sē em.“

Hvorfor er Vesteregnens Huserøde? Mursten brændes, som bekendt, af Ler, men Mursten faar ikke altid samme Farve. Nogle bliver røde, andre gule og atter andre flammende i gult og lyserødt. I det vestlige Jylland bliver Murstenene oftest røde, i Østjylland og paa Øerne ofte flammende eller gule, og dette afhænger af Leret, hvoraf de brændes. Leret i Danmarks østlige Egne stammer hovedsagelig fra sidste Istid, det blev aflejret for, lad os sige, en Snes tusinde Aar siden, og det har endnu et ret betydeligt Kalkindhold samt nogle Jernforbindelser af lavere Iltningsgrad. Leret paa Vestereggen stammer derimod i Hovedsagen fra den 1. Istid, der maaske ligger 2—3 Gange længere tilbage i Tiden,

end 2. Istdid, det har faaet meget af sit Kalkindhold udvasket, medens det til Gengæld er rigt paa iltrige Jernforbindelser, der ved Brændingen giver Stenene den smukke røde Farve.

A. Otterstrøm.

Folkesagn og gamle Fortællinger fra Als og Sundeved.

Samlede af F. Raben. Trykt i Dybbøl Postens Trykkeri 1923.

Museumsdirektør Raben i Sønderborg har udgivet en Samling Sagn og gamle Fortællinger fra Sønderborg Amt, uden Sammenligning den fyldigste, der findes for dette Omraade, og vel nok den fyldigste, vi overhovedet har fra en bestemt Del af Sønderjylland. Den indeholder 195 Sagn og Fortællinger, ordnet efter de enkelte Sogne; alene fra Ullerup Sogn er der 19. Ud-giveren har for en lille Del benyttet Samlinger og spredt trykte Meddelelser, men langt den største Del har hidtil ikke været trykt og er samlet ved Hjælp af stedlige Meddelere. Saaledes har Lærer Sandkamm, Stolbro og Jørgen Hansen, Dybbølmark bidraget med hver 8 Sagn til Samlingen.

Sagnene genspejler Als og Sundeveds bevægede Historie. Der findes derfor ogsaa forholdsvis mange om Riddere og Herremænd, faste Borge og Herregaarde. Desuden driver Nisser, Hekse og Spøgelser naturligvis deres Spil, og der fortælles om Varsler, Forbrand o. s. v. Værdifuld er de ret mange Fortællinger fra svundne Dage.

Bogen, der desværre er trykt paa mindre smukt Papir og med uensartede Typer, faas for 1,35 Kr. og burde findes i alle Hjem paa Als og Sundeved og i mange andre i Sønderjylland.

Ligvognen i Horns. Der var en Gang en Tjenestekarl i Horns i Rabsted Sogn, der en Aften, da han laa i sin Seng, saa en Ligvogn komme kørende fulgt af flere andre Vogne; men der var ingen Heste for. Den næste Aften kom den igen; men saa døde der en i Huset, og siden den Tid kom Ligvognen aldrig mere.

(Anna Marie Hartung,
Bredevad Skole).

Forvarsel i Arnum. En Mand kom for mange Aar siden en Aften fra Hømlund til Arnum, hvor han tjente. Da han kom til en Mergelgrav tæt ved Arnum, kom der noget slæbende op paa Vejen, saa han ikke kunde blive fri for det. Han gik saa over i højre Side af Vejen; men det blev ved at følge ham til det første Hus i Byen; saa blev han fri for det. Og der i denne Grav druknede Degnens Datter; de søgte længe forgæves efter hende, indtil Tjenestekarlen en Dag sagde til Degnen, at hun nok skulde være i Mergelgraven. Han kom i Tanker om, hvad han havde oplevet, skønt det var mange Aar siden. Man fandt saa ogsaa Pigen i Mergelgraven.

P. K. i Spandet.

Er De Medlem af Historisk Samfund
for Sønderjylland?

Tønder Amts Centraltrykkeri

Østergade 40

Indeh. P. Andresen

Telefon 141

Bog- og Akcidenstrykkeri
Formularlager - Bogbinderi

HANS BECK'S
Bog-, Kunst- og
Papirhandel

—
Bøger indbindes
smukt og billigt
i eget Bogbinderi.

Forlang Tilbud fra
Piano- J. B. Jepsen, Tønder
bygger

Pianoer, Hus-Orgler, Noder, Gramofoner

Indmeldelser i Historisk Samfund for Sønderjylland
modtages af Udgiverne.

Tønder Amts Centraltrykkeri
(Indeh. P. Andresen)